

A PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM A DUALIZMUS KORÁBAN

KÖVY ZSOLT

The Calvinist College of Pápa in the period of the Dual Monarchy. The Protestant school established in the early 16th century in Pápa still cherishes its spirit. The author shows the College's traditions in education between 1867 and 1918 as well as the efforts to save the college. He reviews the works of some distinguished teachers like L.T., I.B. and F.V. The institution runs a grammar school and a theological college.

Das Reformandenkollegium von Pápa in der Zeit des Dualismus. Die im ersten Drittel des 16. Jhs gegründete protestantische Institution hat bis heute ihr Profil und ihre Traditionen bewahrt. Der Verfasser des Essays stellt diese Traditionen in der Erziehung und im Unterricht zwischen 1867 und 1918 dar und beschreibt, welchen Kampf man für das Fortbestehen des Reformandenkollegiums führen musste. Er macht den Leser außerdem mit Leben und Werk von einigen herausragenden Lehrerpersönlichkeiten, u.a. von Lajos Tarczy, István Bocsor und Ferenc Vály bekannt. In der Institution arbeiten heute ein Gymnasium und eine theologische Hochschule.

Le Collège Protestant de Pápa à l'époque du dualisme. L'école protestante, fondée dans le premier tiers du XVIe siècle, a pu garder, jusqu'à nos jours, sa mentalité. L'auteur découvre d'une part les traditions de l'enseignement et de la formation du Collège, dans la période de 1867-1918, et, d'autre part, la lutte héroïque pour pouvoir garder l'école intacte. De même, il évoque l'activité de quelques enseignants marquants dont Lajos Tarczy, István Bocsor et Ferenc Vály. De nos jours, l'institution fait fonctionner un lycée et une école supérieure théologique.

A reformációval szinte azonos időben, a 16. század első harmadában jöttek létre Magyarországon a református egyház nagy kollégiumai (Debrecen, Sárospatak, Pápa), amelyek máig megőrizték szellemiségük legfontosabb elemeit: a krisztusi evangéliumi lelkületet, az ebből következő belső fegyelmzésre ösztönző erkölcsöt, s ugyanakkor a gondolkodó szabad ember ideáját a tanár és diák kapcsolatának személyiségformáló alkotó műhelyének felépítésével.

Ez az egymást kiegészítő kettősség mindig elegendő szellemi erő volt és maradt az ellenreformáció viharai között éppúgy, mint már azokban az időkben is, amikor a fenntartási jogok gyakorlása túl volt már a megmaradás élet-halál harcán, de a világi pedagógiai fejlődés (kezdve az Entwurftól) ésszerű követelményeivel szembe kellett nézni, s a szellemiség fenntartása mellett el kellett fogadni, és szükséges volt bevezetni a modern kor tanítási és nevelési reformjait.

Pápai vonatkozásban ez a kettős elv voltaképpen egyfajta tartást adott az iskolának, amely a hagyományos tanítási rend mellett is szólt, ami a 6 gimnázium

ziumi osztályos, s a ráépített 3 osztályos bölcséleti és a csúcst jelentő 3 éves jogi és teológiai tanulmányokat jelentette, de ugyanakkor alkalmas és rugalmas volt arra, hogy átalakulni legyen képes a 8 osztályos gimnáziumi rendszer bevezetésére, azzal, hogy a hagyományos 6 osztályos gimnáziumot az első két bölcséleti osztállyal 8 osztályosra lehetett bővíteni.

Az 1849-ben bevezetésre került Entwurf (teljes nevén Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien, 1849.) előtt a pápai kollégiumban a legjobb diákok közül kiválasztott publicus praeceptorok, mint osztálytanítók tanítottak. A bölcsészeti, teológiai és jogi szakon az iskola tanszékvezető professzorai tanítottak. (A leghíresebbek: Mándi Márton István, Tarczy Lajos, Bocsor István.) Tudnivaló, hogy az 1837. évig latin volt a tanítás nyelve, s a magyar tannyelvű oktatás bevezetése után is a latin nyelvnek meghatározó szerepe maradt. A latin tannyelv idején a „Pro bono publico” (A közjóért) volt az Alma Mater jelmondata, ami a magyar nyelvű tanítással a „Szabadon tenyészik” szép gondolatában jelent meg. Ezekben is kifejeződött az iskolai eszmeiség mindig időszerű üzenete.

A Franz Exner humanista prágai egyetemi tanár által elgondolt reform Thun Leo akkori bécsi oktatási miniszter kezén több változáson ment át, de végül is 1849 végére ez Magyarországon is érvényessé lett, ami a legfontosabb változtatásokat a gimnáziumi oktatás vonatkozásában hozta annak a nyolc osztályú fejlesztésével, az érettségi vizsga bevezetésével és szaktanárok alkalmazásával. Voltaképpen ennek a megvalósítása olyan megterhelést jelentett a fenntartó Dunántúli Református Egyházkerület számára, aminek az előteremtéséhez évek kellettek. S mindaddig, amíg az iskola nem teljesítette a követelményeket, érettségi vizsgát nem tarthatott, s így diákjai nem tanulhattak tovább főiskolákon és egyetemeken. Egyszóval, nyilvános jogait az iskola nem gyakorolhatta. Súlyosbította a helyzetet Bécs németesítési törekvése, az egyház sokszor megalázó felügyelete (mint az 1859-ben kiadott Patens, ami az egyház alkotmányos rendjét teljességgel meg akarta változtatni, amit a nagy ellenállás miatt 1860-ban vissza is vont a kormányzat).

Mindezen nehézségek közepette nagy anyagi áldozatokat hozva a dunántúli reformátusság előteremtette a szükséges pénzügyi forrásokat, s 1857-ben a nyilvánossági jogot visszakapta az iskola, s már az új Kollégiumban (a mai Március 15. tér) megtarthatták az első érettségi vizsgát.

Ezek az előzmények vezették be az iskolát a dualizmus korába, amelyben még sokáig fennmaradt a hatév folyamatos gimnázium utáni kettős elnevezés (az 1837-től folyamatosan kiadott, s mindig gazdagabb tartalmú iskolai értesítőekben is megörökítetten) az I. és II. bölcséleti, illetve a hetedik és nyolcadik gimnáziumi osztályként. Az egyházi vezetés a maga autonómiájára, s be-

vált hagyományaira hivatkozott, viszont az élet visszavonhatatlanná tette a nyolcosztályos rendszert, amit azután, hogy az állam nem csak előírt, hanem komolyan – anyagiakban is – segíteni kezdett. Ebben a formában is megtalálta a helyét, szakképzett tanárokkal s az egész Dunántúlról kiválasztott diáksággal, amik a magas tanulmányi szinten túl olyan kimagasló irodalmi diákegyesületben is kifejeződést találtak, mint a Főiskolai Képzőtársulat, amely Petőfiék pápai diákoskodása idején, 1841-ben alapított, s a dualizmus korában is példamutatóan virágzott.

Bizonyos viták mellett így kialakult az állam és egyház között egy modus vivendi, aminek egy meghatározó aktusa lett az 1883. évi XXX. tc., amit a református egyházkerület is elfogadott, kimondva 1883 júniusi közgyűlésén, hogy *„Most már megvan alkotva a középtanodai törvény, s bár jogaink egy része áldozatul esett, de a javaslat oly módosításokon ment keresztül, hogy középiskoláink nem esnek áldozatául, fenntarthatják azokat...”*. A törvény voltaképpen kisebb változtatásokkal 1924-ig érvényben maradt, kiszolgálta a dualizmus korát, s tárgyilagosan megállapítható, hogy jó tanári karok s megfelelően kiválasztott diákság esetén jól működött.

A törvény középiskolák alatt gimnáziumokat és reáliskolákat értett. A gimnáziumok a humán műveltséget, a reáliskolák a természettudományokat képviselték. Mindkét iskolatípus nyolcosztályú volt és érettségit adott. A felekezeti iskolák tanrendszerüket, tanterveiket és tankönyveiket saját hatáskörükben alkották meg a vallás- és közoktatási miniszternek való bejelentési kötelezettséggel. Az egyházi iskolák állami felügyeletét tankerületi főigazgatók gyakorolták. Például az 1883/84-es tanév alatt dr. Német Antal győri tankerületi főigazgató vizsgálta meg a pápai kollégium tanügyi helyzetét.

A törvény 60-ban maximálta a középiskolai osztályok tanulólétszámát, s az értesítőből tudjuk, hogy számos ilyen nagy létszámú osztály volt Pápán is. Természetesen a matematikát, fizikát, természetrajzot, vegytant is komolyan vették a pápai kollégiumban, de a humán arány és irány így is erősebb volt, mintegy 3:1 a nyelv és irodalom, a vallás, a filozófia s a történelem javára.

Az 1883-i törvények életbeléptetése után fokozottan törekedett az iskola Igazgatótanácsa komolyabb államsegélyek kiharcolására. A kért 98 000 forint helyett ugyan csak 80 000 forintot kaptak, de végül is ez lett az alapja annak (bár közben az iskolát Komáromba akarták vinni), hogy 1895-ben felépülhetett a ma is álló legújabb kollégiumi épület, amely híres könyvtárával, egyéb gyűjteményeivel s modern oktatási szaktermeivel otthont adhatott a teológiai és gimnáziumi oktatás számára.

Mindezek mellett megjegyzendő, hogy a teológusképzés az egyház belső rendje, s az iskolafenntartó autonómiájának tiszteletben tartása mellett előbb 3, majd 4 éves tanfolyamokon akadémiai szinten folyt, s a dualizmus korában

már nem a kollégiumi egységes oktatás felső szintjén (a bölcséleti osztályok felett), hanem a Kollégium kötelékébe tartozóan, de külön intézményben, a Teológiai Akadémián.

Ugyancsak megemlítendő, hogy a Kollégiumban már 1832-től tanítottak jogot, s 1861-től 1864-ig külön Jogakadémia is működött a Kollégium keretei között. Neveléstant és neveléstörténetet az iskola felsőbb tanulói számára külön is tanítottak, de 1876-tól 1890-ig Tanítóképezde is működött a Kollégium intézményeként. 1902-től Nőnevelő Intézete (NÁTUS) is volt az iskolafenntartónak, amely ha szerkezetileg nem is, de szellemileg mindenképpen a Kollégiumhoz tartozott.

Feltétlenül vissza kell térnünk azonban a gimnáziumi tantervek kérdéséhez, tájékoztatást adva arról, hogy mit is tanítottak a legnépesebb tagozatban, a gimnáziumban.

A dualista kor kezdeti időszakában az érettségi tárgyai a latin, a számtan és a magyar voltak. Ezek később a történelemmel s a természettannal egészültek ki.

Az 1873/74-es tanévben a VIII. gimnáziumi (II. éves bölcsészeti) osztályban egyháztörténetet, magyar, latin, görög s német irodalmat, világtörténelmet, természettant, föld- és őslénytant, gondolattant, s növény és ásványtant tanítottak.

Ugyanazon év hetedik (I. bölcsészeti) osztályában pedig egyháztörténetet, magyar, latin, görög s német irodalmat, mennyiségtant, középkori világtörténetet, embertant, vegytant, lélektant, s állattant oktattak. A tanterv lényegesen nem változott, de a délutáni különfoglalkozások (szakkörök) révén egyre inkább bővült a tanulmányi lehetőség, s ezek a szabadon választott tantárgyak később megtalálták helyüket a kötelező tantárgyak között. 1912-ben már 19-en tanultak angolt, 27-en franciát, 150-en gépírást, 178-an gyorsírást, 255-en szabadkézi rajzot, 212-en zenét. Ezek a nagy számok jelezték, hogy a modern élet bejelentkezett az iskolába, s ezt nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

Arról már szó esett, hogy a jól kiválasztott diákság egyrészt társadalmi réteget képviselt (az akkori értelmiségen kívül az ipari polgárságot, s a falut is), az is közismert volt, hogy a többségi reformátusság mellett szép számmal voltak evangélikusok, katolikusok, s izraeliták is, s ennek megfelelően a tanulmányi eredmények is jobbak voltak az átlagosnál. Egy 1908-1909-es felmérés szerint 3% volt jeles, 18% a jó előmenetelű. A többi elégséges, s egy kisebb százalék elégtelen. Akkor 586 tanuló volt. A követelmény kivitelezést kizáróan szigorú volt. Az érdemjegyek az évenkénti Értesítőben a tanulók nevei mellett szerepeltek. Nevelési szempontból ez is serkentő tényezőként volt értékelhető.

A Kollégium egésze, a Teológia, a Jogakadémia, a Gimnázium, a Nőnevelő egyfajta virágkort ért meg a dualizmus korában. A hitviták lecsendesedése utáni viszonylagos politikai béke és gazdasági fellendülés kedvezett az iskolák fejlődésének, szellemi színvonaluk gyarapodásának. Ehhez kiemelkedő tudású professzorok, tanárok is kellettek. A reformkor és szabadságharc professzorai nagy öregeként (Tarczy Lajos filozófus, természettudós, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Bocsor István nyelvtudós, történész, jogtudós, Vály Ferenc neveléstan professzor, s kitűnő akadémikus) jó ideig még a dualizmus korában is tanítottak. Mellettük kiváló nemzedék nőtt fel, mint Szilágyi József a történelem, latin, görög és földrajz tanára, Gondol Gábor jogtanár, P. Szabó Károly irodalomtanár, Borsos István egyháztörténész, könyvtáros. Antal Gábor a Protestáns Irodalmi Társaság elnöke, a Jogakadémián Baráth Ferenc, a Teológián Antal Géza (a későbbi püspök). S a dualista rendszer alkonyán került a Kollégiumba a nagyműveltségű Pongrácz József teológiai tanár s könyvtáros, Trócsányi Dezső, Mándi Márton István a filozófus, gimnáziumi és teológiai tanár. De kiemelten említendő Császár Elemér matematikus, későbbi egyetemi tanár, a magyar tudományos élet jeles alakja.

El nem hanyagolható, sőt kellően kiemelendő az iskola humanitására alapozott hazafias nevelés. 1848 szelleme már 1852-ben fellángolt a kollégium falai között, s a szabadságeszményt az iskolában mindenkor példamutatóan ápták. A kiegyezés után a hivatalos megemlékezéseken túl a diákság egyre nagyobb részt vállalt önmaga érzésvilágának kifejezésében a híres pápai kaszinóban, vagy akár a pápai kőszínházban is. De a fényes tett 1900-ra datálандó, amikor önszántából az ifjúság kiment a városba a szabadságharc oszlopát, s Petőfi és Jókai lakóhelyeit koszorúzni. Attól kezdődően a március 15-i megemlékezést a városnak mindig a Kollégium rendezte meg a felejthetetlen ünnepélyességgel.

Így lett egyfajta életforma pápai diáknak lenni, ami kamatostól gazdagodott az életpályákon, amire az éves találkozók ütötték rá az érték és érvényesség pecsétjét.

IRODALOM

1 A bölcsészeti és gimnáziumi oktatás. *Ruzsás Lajos, Trócsányi Zsolt, Bodolay Géza, Kiss József, Pölöskei Ferenc* (1981): A pápai kollégium története. Budapest. 353-362. p.

2 Nagy Mihály püspök harca a pápai kollégium nyilvánossági jogáért. *Kövy Zsolt* (1995): Egyház és közélet, I-II. Pápa. 87-108. p.

3 *Kövy Zsolt*: A Pápai Református Kollégium rövid története. A Pápai Református Kollégium Évkönyve, 1991-1995. 14-16. p.

4 *Kövy Zsolt* (2001): A pápai református kollégium szellemisége. Református Egyház. Júl-aug. 170-172. p.